

-2011 Mehmed Âkif Yılına Armağan-

Mehmed Âkif Ersoy Hakkında Yapılmış Doktora ve Yüksek Lisans Tezleri

Dr. Ahmet KARATAŞ*

Mehmed Âkif millî mücâdelenin sembol ismi, İstiklâl Marşımızın ve kahramanlık destanlarının çağlar ötesine seslenen şâiri olmasının yanında Türk-İslâm kültür ve medeniyetinin XX. yüzyıldaki önde gelen ilim, fikir, mücâdele ve dâvâ adamıdır. Bugüne kadar hayatı, düşünceleri, eserleri, şahsiyeti birçok ilmî, edebî, popüler araştırmaya konu olmuş; adına üniversite, araştırma merkezleri, vakıflar, fikir ve sanat merkezleri kurulmuştur. Kur'an'ın bir çeşit tefsiri sayılabilecek *Safahat*'ı Cumhuriyet'ten bu yana ülkemizde Kur'an-ı Kerim'den sonra en çok okunan ve basılan kitap vasfı kazanmıştır.

Üniversitelerimizde de onun şahsiyeti, fikirleri ve eserleri ile ilgili -sayısı yetersiz olmakla beraber- yüksek lisans ve doktora tezleri seviyesinde kıymetli çalışmalar yapılmıştır. Yaptığımız araştırmalar neticesinde bu konuda beşi doktora olmak üzere otuzun üzerinde lisanüstü tez yapıldığını tespit ettik.¹ Birkaçı dışında tamamını inceleme imkânı bulduğumuz bu tezler hakkında okuyucularımıza kısaca bilgi verdik. Tezlerin büyük çoğunluğu orijinal olmakla beraber Mehmed Âkif'in hayatı, dönemi ve eserlerinin anlatıldığı ilk bölümlerdeki bilgilerin büyük çoğunlukla birbirini tekrar ettiği görülmekte hattâ bazılarında tezin yarısından fazlasını kapladığı dikkat çekmektedir. Bazı tezlerde ise araştırmacılar inceledikleri ana konular bakımından tekrara düşmüşlerdir. Aşağıdaki özetlerden de açıkça anlaşılacağı gibi bütün çeşitliliğine rağmen Mehmed Âkif hakkında yapılan lisansüstü çalışmaları sayıca yetersiz sayılabilir. Yapılacak yeni tezlerle bu açığın kapatılacağı ümidini taşıyoruz.

Tezlerin tamamlanış sırasına göre künye ve özetleri şöyledir:

* Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Türk-İslâm Edebiyatı Anabilim Dalı Araştırma Görevlisi.

¹ Taramalarımızda YÖK, İSAM ve bazı enstitülerin tez veri tabanlarını esas aldık, başta üniversiteler olmak üzere çeşitli kütüphanelerin kataloglarından istifade ettik. Buna rağmen haberdar olmadığımız tezlerin bulunabileceğini belirtmek isteriz.

I. Doktora Tezleri

A. Yurt İçinde Yapılanlar

1. Abdülvahit İmamoglu, *Mehmed Âkif'te Dinî Hayatın Psikolojisi* (1991. Danışman: Prof. Dr. Kerim Yavuz), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 378 sayfa.

Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, şahsiyeti, döneminin anlatıldığı tezin ana teması onun müslüman insana bakışı, ibâdet, iyi-kötü, aşk ve ahlâk anlayışıdır. Âkif'in eserlerinden alıntılarla devrin dinî hayatı, Mehmed Âkif'in toplumun dinî anlayışına getirdiği eleştiriler ve dinin doğru anlaşılıp yaşanması için gösterdiği gayretler teferruatlı bir şekilde konu edinilmiştir.

Abdülvahit İmamoglu, tezinin bir kısmını bazı değişikliklerle kitap olarak neşretmiştir (Vahit İmamoglu, *Mehmed Âkif ve İnanan İnsan*, İstanbul 1996).

2. Fazıl Gökçek, *Mehmet Âkif Ersoy'un Şiiri Üzerinde Bir İnceleme* (1995. Danışman: Prof. Dr. Ömer Faruk Huyugüzel), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 250 sayfa.

Başlangıçtan XX. yüzyıla kadar yeni Türk şiiri hakkında genel değerlendirmelerin, Mehmed Âkif'in şiir anlayışıyla ilgili genel bir incelemenin yer aldığı tezde Âkif'in şiirlerinin muhtevâ özellikleri, hikemî, sosyal, tasavvufî şiirleri ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, sonra şiirlerdeki şekil ve üslup hususiyetleri hakkında bilgiler verilmiştir. Mehmed Âkif'in üslup endişesine sahip, yeniliklere açık, tasannûdan uzak, konuşma dilini tercih eden, yerli malzemeye büyük önem veren bir şâir olarak tanıtıldığı tez, *Mehmed Âkif'in Şiir Dünyası* adıyla 2005'te İstanbul'da basılmıştır.

3. Dinara Duisebayeva, *Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat ile Muhtar Avezov'un Abay Yolu Adlı Eserinin Tema Bakımından İncelenmesi* (2008. Danışman: Prof. Dr. Şerif Aktaş), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 463 sayfa.

Mehmed Âkif dönemi ile ilgili bilgiler vermekle başlayan tezde Âkif'in hayatı, eserleri, eserlerindeki zaman, mekân, eğitim, bilim, çalışma, yoksulluk, âile, kadın, ahlâk, medeniyet gibi ana başlıklar üzerinde durulmuş, Muhtar Avezov'un hayatı hakkında teferruatlı bilgi verildikten sonra *Abay Yolu* adlı eserinin geniş tanıtımı yapılmıştır. Âkif'in eserleri bölümünde incelenen temalar *Abay Yolu*'nda da ele alınmış, son bölümde ise eserlerin karşılaştırması yapılmıştır. Buna göre *Safahat* ve *Abay Yolu* Türk Dünyası için ortak temaları dillendiren önemli iki eserdir. Her iki eserde de yaşadıkları toplumun sıkıntı ve ihtiyaçları dile getirilmiş, her iki müellif de bu yaraları görüp bunlara çare üretmeye gayret etmişlerdir. Yetişme tarzlarının yanısıra aldıkları dinî terbiye de birbirine benzeyen bu mütefekkirler eserlerinde Türk ve Kazak toplumunun gelişmesi, bağımsız ve güçlü olması için dinî ve millî değerlere sahip çıkılması gerektiğini vurgulamışlardır.

B. Yurt Dışında Yapılanlar

1. İsa Yüceer, *Muhammed Âkif, Asruhu ve Cuhûduhu fi'd-da'veti'l-İslâmiyye*, (doktora tezi, Câmiatü Ümmü'l-kurâ, Mekke 1410/1990. Danışman: Prof. Dr. Muhammed Kutub).

Bu doktora tezi, Arap-İslâm dünyasında Mehmed Âkif'le ilgili yapılmış kaydadeğer çok az çalışmadan biridir. Mehmed Âkif'in hayatının ve yaşadığı dönemin ele alındığı bu Arapça tezde Âkif'in tefrikaya karşı verdiği mücadele ve İslâm ümmetinin birliği için harcadığı çaba üzerinde teferruatlı bir şekilde durulmuştur. Tez, Âkif'in Arap coğrafyasındaki üniversitelerde doğru bir şekilde tanınmasına da hizmet etmiş, bu yönüyle Arap entelektüelleri çevresinde ses getirmiştir. Zira oralarda neşredilen birtakım eserlerde Mehmed Âkif'in hayatı ve fikriyatı sathî bir şekilde ele alınmakta ve önemli yanlışlar içermektedir.² Tezde Âkif'in "milliyetçilik" anlayışının "ırkçılığı" barındırmadığı, Arab'ın, Arnavut'un, Türk'ün, Laz'ın, Çerkez'in "İslâm" çatısı altında yekvücûd ve seferber olması gerektiği vurgulanmakta, şiirlerinden örnekler aktarılarak onun dış güçler tarafından parçalanmış, ye'se ve geri kalmışlığa mahkum edilmiş müslüman toplumun refâhı ve yeniden dirilişi için ömrünü harcadığı ifade edilmektedir. İsa Yüceer'in bu çalışması daha sonra Türkiye'de neşredilmiştir. (*Cuhûdu Muhammed Âkif Ersoy ve Ârâuhû fi Mecâli't-Terbiyeti'l-İslâmî* [Mehmet Âkif, Çağı ve İslâmî Dâvetteki Hizmetleri], Yüzüncü Yıl Üniversitesi İlahiyat Fak. Yay., Van 1995.)

II. Yüksek Lisans Tezleri

A. Yurt İçinde Yapılanlar

1. Sebahattin Arıbaş, *Mehmet Âkif'in Eğitim Anlayışı* (1985. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Çağlar), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 118 sayfa.

Tezin ilk bölümünde Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, dönemi anlatılmıştır. Diğer bölümlerde ise örgün-yaygın eğitim, medrese-mektep mukayesesi yapılmış, Mehmed Âkif'in eğitime bakışı, cehâlet, maârif, medeniyet, tembellik, ye's, ahlâk, âile, okul, öğretmen, çevre vb. kavramlarla ilgili düşünceleri, toplumu eğitmenin ehemmiyeti üzerinde durulmuş, Âkif'in yabancı mekteplere bakışı, toplum ve eğitim meselelerine getirdiği çözüm önerileri, öğretmenlerle ilgili düşünceleri detaylıca anlatılmıştır.

Tez, ayrıca kitap olarak birtakım ilâve ve değişikliklerle *Mehmet Âkif'in Eğitim Üzerine Düşünceleri* adıyla yayımlanmıştır (İstanbul 1992).

2. Abdullah Tüylü, *Mehmed Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Sosyal Meseleler* (1986. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Bilge Ercilasun), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 255 sayfa.

² Meselâ bk. Abdüsselâm Abdülâziz Fehmî, *Şâiri'l-İslâm Muhammed Âkif*, Mekke ts.

Tezin giriş kısmı Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri ve dönemine ayrılmıştır. Birinci bölümde *Safahat*'taki sosyal meseleler cehâlet, çalışma, tevekkül, ahlâksızlık, maarif, medeniyet, ağaç, orman, istibdat, hürriyet, kavmiyetçilik, dil, edebiyat, sosyal dayanışma gibi kavramlar etrafında değerlendirilmiş, şairlerden alınan örneklerle söz konusu meseleler detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Tezin ikinci bölümünü "netice", üçüncü bölümünü ise "bibliyografya" oluşturmaktadır. Netice kısmında sosyal mevzuların Mehmed Âkif'in şiirinde geniş yer tuttuğu, Âkif'in eserlerinin tamamında ağırlıklı olarak bu mevzularla ilgili problemlere değindiğini ve çözüm teklifleri getirdiği ifade edilmektedir.

3. Recep Sabuncu, *Mehmet Âkif'in Müslümanlığı ve Eğitim Anlayışı* (1989. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mustafa Öcal), Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 81 sayfa.

Bu çalışmanın da ilk bölümü Mehmed Âkif'in hayatı, şahsiyeti, etkilendiği şahsiyetlere ayrılmıştır. İkinci bölümde Âkif'in eğitime bakışı ele alınmış, şiir ve mev'izelerinden hareketle okul-âile-öğretmen-öğrenci ilişkisi, eğitim ortamı, öğrencinin iyi yetişme şartları, eğitim prensipleri, öğretilerde bulunması gereken vasıflar, eğitim problemlerinin çözümü için yapılması gerekenler aktarılmıştır.

4. Mustafa Aksoy, *Safahat'taki Bazı Kavramların Sosyolojik Tahlili* (1989. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Fikret Gezin), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 101 sayfa.

Mehmed Âkif'in dönemi, hayatı ve *Safahat* hakkında genel bilgilerin verildiği girişten sonra *Safahat*'taki din, müslümanlık, kültür, din adamı, İslâm birliği, asabiyet, millet, milliyetçilik, âile, aydın, terakki, inkılap ve modernleşme kavramları ele alınmış, çeşitli örnekler verilerek sosyolojik değerlendirmeler yapılmıştır.

5. İzzet Kaçar, *Eğitimci Yönüyle Mehmet Âkif* (1989. Danışman: Eyüp Günay İsbir), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 71 sayfa.

Merhum Mehmed Âkif'in eğitimci yönünün incelendiği tezin giriş kısmı onun hayatı ve eserlerine ayrılmıştır. Birinci bölümde Mehmed Âkif'in eğitimle ilgili mevzulara bakışı ele alınmış, eğitim sistemindeki bozukluklara, "ilköğretim problemi"ne, bakışı incelenmiş, ideal öğretmenin ve yetişmiş insanın vasıfları onun şiirlerinden örneklerle dile getirilmiştir. İkinci bölümde Mehmed Âkif'in eğitime dâir ictimâî meselelerle ilgili görüşleri ayrıntılı olarak incelenmiş; onun ahlâkî bozulma, fertlerin birbirinden kopuk olması, millî birliğin sağlanamaması, tefrika, ictimâî terbiye bozukluğu, taklitçilik gibi problemlere getirdiği çözüm önerileri aktarılmıştır. Tezde ayrıca gençliğin ve halkın eğitimi, sağlıklı beden ve ruh yapısı, âile, vatan ve ecdat sevgisi, milliyetçilik, çalışkanlık, ilim ve tahsil, cehalete düşmanlık, ümit ve azim, dindar, ahlâklı, saygılı ve ciddî genç, halka mes'uliyet, ilim ve çalışma duygusunu kazandırmak, insanların acıma duygusunu

geliştirmek, tedbirli ve uyanık olmaya teşvik, cehâleti yenecek bir maarif sistemi kurmak gibi başlıklar dikkat çekmektedir. Tez, Mehmed Âkif'in kullandığı öğretim metodlarının değerlendirilmesiyle sona ermektedir.

İzzet Kaçar'ın bu çalışması, aynı isimle 1989'da Konya'da neşredilmiştir

6. Ahmet Faruk Kılıç, *Mehmet Âkif Ersoy'un Din ve Toplum Anlayışı* (1995. Danışman: Doç. Dr. Yünni Sezen), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 111 sayfa.

Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, dönemi, din ve toplum düşüncesini oluşturan kaynakların aktarıldığı giriş kısmından sonra onun din anlayışı ele alınmıştır. Âkif'e göre İslâmiyet'in temel özellikleri, dinî hayat, dinin yanlış yorumlanması, suistimal edilmesi, dine karşı olan cereyanlar, ona göre devrin aydınları ve dine bakışları gibi konular birtakım örneklerle anlatılmıştır. Tezin ikinci bölümü Mehmed Âkif'e göre toplumun yapısı ve işleyişi, toplumun önemi, insanlara ulaşma hususunda kullanılması gereken yöntemler ve araçlar üzerinde durulmuştur. Son olarak Âkif'in milliyetçiliğe bakışı aktarılmıştır. Buna göre Mehmed Âkif "fikir-i kavmiyyet"e karşıdır, ümmet birliğini ve İslâm kardeşliğini esas alan bir milliyetçilik anlayışına sahiptir, onun millet kavramının karşılığı ırk değil, ümnettir.

7. Celaleddin Acuner, *Mehmed Âkif'in Mev'ize ve Hutbelerindeki Din Eğitimi Unsurları* (1995. Danışman: Doç. Dr. H. Mahmut Çamdibi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 146 sayfa.

Tezin giriş kısmı Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri ve eğitimciliğine ayrılmıştır. İlk bölümde Mehmed Âkif'in şiiirlerinden hareketle din eğitiminin önemi, zarûreti, cehâlet ve marifet kavramları üzerinde durulmuş, ikinci bölümde âilede, okulda ve toplum içinde din eğitiminin metodları hakkında bilgi verilmiştir. Âkif'in mev'ize ve hutbelerinden örnekler aktarılarak halka din eğitimini ulaştırmanın ehemmiyetinin vurgulandığı tez Âkif'in birlik beraberliğe, çalışmaya, kalkınmaya verdiği önem; tevekkül ve kader anlayışı, tembellik, nifâk, ümitsizlik, ahlâkî kusurlar hakkındaki görüş ve prensiplerinin çeşitli misaller ışığında anlatılmasıyla neticelenmektedir.

8. Asiye Çelenlioğlu, *Mehmet Âkif'in Kur'an Yorumu* (1998. Danışman: Prof. Dr. Sadrettin Gümüş), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 122 sayfa.

Tezin giriş ve ilk iki bölümünde Mehmed Âkif'in dönemi, hayatı, eserleri anlatılmış, üçüncü bölümde ise onun tefsir çalışmaları, Kur'an tercümesi meselesi, tefsiri ve hutbeleri, tefsir metodu, Kur'an yorumunda beslendiği kaynaklar Muhammed Abduh ve Zemahşeri'nin ona etkisi üzerinde kısaca durulmuş, *Sebilü'r-reşâd* dergisinde neşredilen tefsir makalelerinin rivâyet ve dirâyet tefsiri açısından özellikleri hakkında bilgi verilmiştir. Tezde Mehmed Âkif'in XX. asrın başlarında

Mısır'da Muhammed Abduh'un başlattığı "hurâfe ve bid'atlerden arınmış, dinin dinamiklerine sahip çıkan" bir tefsir akımının Türkiye'deki temsilcisinin Mehmed Âkif olduğu vurgulanmakta, Âkif'in ömrü boyunca İbn Teymiye-Cemâleddin Efgânî-Muhammed Abduh çizgisinin benimsediği "asr-ı saâdet müslümanlığı"nın toplumun geneline yayılması için çaba harcadığı ifade edilmektedir.

9. Kadir Tezer, Mehmet Âkif Ersoy'un Safahat'ında Kelime Grupları (1999. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kenan Acar), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 269 sayfa.

Bu tezde *Safahat*'in kelime yapısı incelenmiştir. "Kelime grubu kavramı"nın tarifinden sonra *Safahat*'taki isim ve sıfat tamlamaları, sıfat, zarf ve isim fiiller, tekrar grupları (aynen tekrarlar, yakın anlamlı tekrarlar, zıt anlamlı tekrarlar, ilâveliler), edat grupları (için, ile, gibi, kadar ve diğerleri), bağlama ve ünvan grupları, birleşik isimler, ünlemler, sayı grupları, birleşik fiiller, kısaltmalar, isnadlar, yükleme grupları, yaklaşma, bulunma, uzaklaşma ve vasıta grupları zengin örnekler ve değerlendirmelerle detaylı bir biçimde anlatılmıştır.

10. Nazmi Avcı, Milli Şairimiz Mehmet Âkif Ersoy'da Eğitim Düşüncesi (2000. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Selami Sönmez), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 71 sayfa.

Hacimli olmayan tezin büyük bir kısmı Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, yetiştirme tarzı, millî mücadeleye katkısı, İstiklâl Marşı'nı yazması gibi konulara ayrılmıştır. Eğitim-öğretim, mektep-medrese, cami ve toplum vb. konular etrafında şairlerinden örnekler aktararak Mehmed Âkif'in eğitime dâir görüşleri özetlenmiştir.

11. Salim Düzgün, Mehmet Âkif Ersoy, Tarihi, Sosyal ve Eğitimci Kişiliği (2002. Danışman: Yrd. Doç. Dr. İlknur Polat Haydaroglu), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 156 sayfa.

İlk bölümünün Mehmed Âkif'in hayatı ve eserlerine ayrıldığı tezde Âkif'in düşünce hayatında İslâmcılık olgusu üzerinde durulmaktadır. Tezde ayrıca o devirde güçlü olan Batıcılık, Osmanlıcılık, Türkçülük ve Sosyalizm akımlarının Âkif'i hangi ölçülerde etkilediği, fikir ve edebiyatını ne kadar şekillendirdiği hususu ele alınmaktadır. Son bölümde ise Mehmed Âkif'in eğitim düşüncesi, eğitimin önünde engel olarak gördüğü tembellik, ahlâksızlık, ye's gibi problemlere bakışı ve çözüm önerileri anlatılmakta insanın eğitim hayatında âile, okul ve toplum fonksiyonu Âkif'in görüşleri ışığında aktarılmaktadır.

12. Hatice Aydın, Mehmet Âkif Ersoy'un Şiirlerinde Edebî Sanatlar (2002. Danışman: Prof. Dr. Kâzım Yetiş), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 399 sayfa.

Tezde bir sanatkârın şahsiyetinin bütün yönleriyle tespiti için üslup özelliklerinin de ortaya konması gerektiği gerçeğinden hareketle Mehmed Âkif'in san'at anlayışı, üslubu hakkında bilgiler verilmiştir. Mehmed Âkif'in şiirlerindeki edebî san'atlar tespit edilmiş, yirmi yedi kategoride değerlendirilen bu san'atlardan özellikle teşbih ve istiâre üzerinde geniş bir şekilde durulmuş, her bir san'at hakkında malumat ve zengin örneklerle Mehmed Âkif'in san'at ve üslup hususiyetleri anlatılmıştır.

13. Turan Çay, *Mehmet Âkif'in Eğitim Anlayışı* (2003. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Feridun Alper), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 98 sayfa.

Bu tezde de Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, dönemi, öğrenim hayatı, etkilendiği şahsiyetler ele alınmış, şiir, mev'ize ve makaleleri taranarak eğitime dâir görüşleri özetlenmiştir. Birtakım örneklerden hareketle Mehmed Âkif'i eğitimle ilgili problemler üzerinde düşünmeye sevk eden sebepler aktarılmış, Âkife göre eğitimin unsurları, felsefesi, amacı ve nitelikleri anlatılmaya çalışılmıştır.

14. Ali Yıldırım, *Mehmed Âkif Ersoy'a Göre Tanrı ve Özgürlük* (2005. Danışman: Prof. Dr. Turan Koç), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 78 sayfa.

Tezde İslâm'ın ulûhiyyet anlayışı ve tevhid akidesinin anlatıldığı birinci bölümün ilk kısmından sonra Mehmed Âkif'in Allah'ın varlığı, isim ve sıfatları hakkındaki yaklaşımları ele alınmaktadır. Burada ayrıca, Allah âlem ilişkisi, hareket ilkesi, ve Mehmed Âkif'in düşüncesindeki tasavvufî öğeler incelenmektedir. İkinci bölümde ise Mehmed Âkif'in özgürlük anlayışı ele alınmaktadır. Evvelâ İslâm'ın özgürlüğe bakış açısı irdelenmekte, sonra Allah'ın kudreti ve yaratması, kader gibi kavramlar ve Mehmed Âkif'in azim-tevekkül, Allah-insan gibi meselelere bakışı örneklerle aktarılmaktadır. Tez, Mehmed Âkif'in ahlâk anlayışının anlatılması ve genel değerlendirme ile bitmektedir. Buna göre Mehmed Âkif, "dinamik ulûhiyyet anlayışına yakın duran, eylemci bir şâir olarak karşımıza çıkmaktadır. Özgürlük ve kader konusunda da meselenin büyük ölçüde 'pratik' yönüne ağırlık veren ve mevcut şartlarda nasıl davranılması gerektiğini öne alan birisidir."

15. Meliha Macit, *Mehmet Âkif Ersoy'un Geleneksel Din Anlayışı Eleştirisi* (2006. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Muammer Esen), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 159 sayfa.

Tezde Mehmed Âkif'in yaşadığı dönemin din anlayışına getirdiği eleştiriler ve tespit ettiği sorunlara karşı yapıcı fikirleri ele alınmaktadır. Mehmed Âkif'in makaleleri, şiirleri, tefsir, hutbe ve vaazları incelenerek söz konusu eleştiri ve çözüm önerileri üzerine durulan tezde Mehmed Âkif'in müslümanların çağın gerisine düşmelerinin temel sebebinin din değil, insanların din anlayışının olduğu

yönündeki temel görüşü birtakım örneklerle delillendirilmiştir. Buna göre Mehmed Âkif İslâm'la bağdaşmayan hal ve hareketleriyle dini lekeleyen Müslümanları şiddetle tenkid etmiş, sağlam müslümanlığın yolunun Kur'an'a sınıksız sarılmak, çalışmak, üretmek, birlik ve beraberlik içinde yaşamaktan geçtiğini vurgulamıştır. Tezde Mehmed Âkif'in ömrünü toplumun hayat tarzını müslümanca yapmak için harcadığı üzerinde durulmuştur.

16. Ömer Şengün, Mehmed Âkif Ersoy'un Tefsirciliği ve Kur'an Yorumu (2007. Danışman: Prof. Dr. Davud Ayduz), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 193 sayfa.

Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri, ilmî-edebeî şahsiyetinin ele alındığı tezde tefsire olan ilgisi, Kur'an'a bakışı incelenmiş, tefsir yazılarının genel özellikleri, kaynakları, gâyesi ve metodu üzerinde ayrıntılı bir şekilde durulmuştur. Âkif'in âyetleri âyetlerle, rivâyet, sünnet, sahâbe kavli, esbâb-ı nüzûle göre ve dirâyete dayanarak tefsir ettiğinin vurgulandığı tezde onun Kur'an'dan ilhamla yazdığı şiirleri de incelenmiştir. Bu şiirlerinde kullandığı Kur'ânî kavramlar, telmihler, bunların yorumları ve kaynakları tezin bir diğer bölümünü oluşturmuştur.

17. Fatma Sultan Aktaş, Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat İsimli Eserindeki Ahlâk Anlayışı ile İlgili Görüşleri (2007. Danışman: Doç. Dr. Yurdagül Mehmedoğlu), 358 sayfa.

Tezin ilk bölümünde Mehmed Âkif'in hayatı ve eserleri hakkında bilgi verilmektedir. İkinci bölümde "Safahat'ın genel felsefesi" ele alınmakta, son bölümde ise Mehmed Âkif'in ahlâk anlayışı ön plana çıkarılmaktadır. Onun ferdi ve ictimâî ahlâka dâir görüşlerinin genişçe yer aldığı bu kısımda özellikle âile, edep, ilim, sa'y, cesâret, ceahlet, inat, adalet, birlik-beraberlik, fikir ve vicdan hürriyeti, selâm, komşu hakkı, yoksula yardım, büyüklere hürmet, vazife şuûru, emânet, sıdk gibi konular hakkındaki görüşleri ele alınmaktadır. Tezin amacı Âkif'in sözü edilen konulara dâir görüşlerini bugünkü topluma aktarmak, böylece başta çocuklar olmak üzere toplumun her katmanının doğru bir şekilde gelişmesini sağlamasına yardım etmektir.

18. Haluk Bacaksız, Mehmed Âkif Ersoy'da Aile, Toplum ve İnsan (2008. Danışman: Prof. Dr. Hasan Akay), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 132 sayfa.

Tezde, Mehmed Âkif'in eserlerinden hareketle âile, kadın, çocuk, baba, çalışma, ceahlet, tembellik, ahlâk, ümitsizlik, tevekkül, tefrika, ordu, köylü, şark, mahalle gibi kavramlar üzerinde durulmuş, Âkif'in bu unsurlara bakışı şiirlerinden örneklerle aktarılmış; cemiyetçi bir şâir ve mütefekkir olan Mehmed Âkif'in fert, âile ve toplumla alakalı problemlere ürettiği çözümler üzerinde durulmuştur.

19. Gülsüm Şenbalcı, Mehmed Âkif ve Tefvik Fikret'in Eğitim Görüşlerinin Mukayesesi (2009. Danışman: Prof. Dr. Mustafa Usta), 180 sayfa.

Ferdi ve toplumu eğitmeyi, yönlendirmeyi amaç edinen iki şâir, Tefvik Fikret ve Mehmed Âkif'in eğitim görüşlerinin karşılaştırıldığı bu tezde, öncelikle II. Abdülhamid dönemi, Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilk zamanları genel olarak incelenmiş, Fikret ve Âkif'in hayatları ve eserleri üzerinde teferruatlı bir şekilde durulmuş ve iki şâirin eğitimin temel unsurları olan âile, okul, öğretmen, çevre, cami ile ilgili görüşleri, eğitime bakış açıları, eğitim problemlerine getirdikleri çözümler incelenmiştir. Mehmed Âkif ve Tefvik Fikret'in eğitimin niteliği ve eğitim problemleri konusunda fikir birliği içerisindeyken eğitimin unsurları, eğitime belirledikleri amaçlar ve eğitim problemlerine önerdikleri çözümler açısından fikir ayrılığına düştüklerinin altı çizilmiştir. Bunun sebebinin her iki şâirin farklı düşünce dünyasında olmalarından kaynaklandığının belirtildiği tezde ana farklılığın şâirlerin "din"e bakış açılarından çıktığı anlatılmaktadır. Bu durum onların eğitime dâir görüşlerine de doğrudan yansımıştır.

20. Bora Yılmaz, Mehmed Âkif Ersoy'un Eserlerinde Halk Kültürü ve Halk Edebiyatı Materyallerinden İstifâde (2009. Danışman: Prof. Dr. Alâeddin Mehmedoğlu), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 186 sayfa.

Bu tezde de önce Mehmed Âkif'in yetiştiği dönem, hayatı, eserleri ve edebî kimliği hakkındaki bilgiler tekrar edilmiştir (1.-2. bölümler). Üçüncü bölümde Mehmed Âkif'in eserlerindeki halk kültürü unsurları ele alınmış, atasözleri ve deyimler, argo ifadeler, dua ve beddualar, tekerlemeler, tahkiye, ninni, destan ve fıkralar hakkında bilgiler verilmiş, halkın kılık-kıyafeti, kullandığı eşya, müzik âletleri tanıtılmış, eslere yansıyan birtakım inanışlar üzerinde durulmuştur.

21. Mehmet Demirbaş, Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Realizm (2009. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Gülsemin Hazer), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 161 sayfa.

Tezin 1 ve 2. bölümlerinde realizm akımının ortaya çıkışı, özellikleri ve Türk edebiyatında realizm konusu ele alınmıştır. Mehmed Âkif'in etkilendiği kaynaklar, şiire ilgisi, edebî kişiliği, realizme bakışının ele alındığı 3, 4, 5 ve 6. bölümlerden sonra *Safahat* ve muhtevası hakkında bilgi verilmiştir. Son bölümde ise *Safahat*'taki şiirlerde "realizm" in izleri aranmıştır. Buna göre Mehmed Âkif'in şiirleri fert ve toplumun problemlerini esas alıp bunlara çözüm aramak üzere kurulduğundan dolayı realist özellikler taşımaktadır. Mehmed Âkif'in realizm akımını benimsediği söylenemez, onun şiirlerindeki gerçeklik toplum hayatına uygulamak istediği fikirlerinden, tasvir ve gözlemlerinden kaynaklanmaktadır.

22. Ayşe Gülüser, Mehmed Âkif Ersoy'da Tanrı Problemi (2010. Danışman: Doç. Dr. Bayram Dalkılıç), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 98 sayfa.

Mehmed Âkif'in hayatı ve eserlerinin anlatıldığı ilk bölümden sonra eserlerinde Allah'ın varlığının delilleri incelenmiş, bunlardan nizâm ve gâye, dinî

tecrübe, ahlâk gibi deliller üzerinde durulmuştur. Tezin ikinci bölümünde Mehmed Âkif'e göre Tanrı'nın sıfatları meselesi ele alınmış, Allah'ın birliği, ezeli ve ebedî oluşu, sonsuzluğu ve değişmezliği, bilmesi, her şeye kâdir oluşu, irâdesi gibi konular hakkındaki görüşleri aktarılmıştır. Son bölümde ise Mehmed Âkif'e göre Allah-Âlem münâsebeti deizm, panteizm, panenteizm, ateizm ve teizm gibi kavramlar etrafında irdelenmiştir. Tez, Mehmed Âkif'in insan anlayışıyla ilgili görüşleriyle tamamlanmaktadır. Tezde savunulan görüşe göre Mehmed Âkif Allah'ın varlığını ve delillerini şiirlerinde çokça kullanmış, Allah'ın sıfatlarına, azametine, lutuf ve ihsânlarına geniş yer ayırmıştır. Mehmed Âkif'e göre inanan insan, îmânının yükümlülüğünü yerine getirmek zorundadır, bu da ancak Allah'ın buyruklarına sınıksız sarılmakla gerçekleşebilir.

23. Nazmi Yıldırım, *Mehmet Âkif'te Gelenek ve Yenilik Düşüncesi* (2010. Danışman: Prof. Dr. Hüseyin Sarioğlu), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 138 sayfa.

İlk bölümünde Mehmed Âkif'in yaşadığı devrin fikrî atmosferinin, Osmanlılık, Batıcılık, Türkçülük ve İslâmcılık gibi düşünce akımlarının anlatıldığı tezde, Âkif'in İslâmcılık akımında yer almasında âile ve çevresinin etkisi incelenmektedir. Geleneğin tanımı, gelenek ile modernizm irtibatı, Âkif'te gelenek görenek, taklit taassup, dinin işlevselliği, Âkif'in devrin din anlayışına getirdiği eleştiriler, yanlış inanışlar, toplumsal yapıyı bozan anlayışlar tezin diğer konuları arasında yer almaktadır. Tez, Mehmed Âkif'in yenilik anlayışı, bilimsel ilerleme karşısındaki tutumu ve onun İslâm düşüncesindeki yerinin anlatılmasıyla sona ermektedir.

24. Yavuz Horoz, *Mehmed Âkif Ersoy'un Safahat'ta Anlam ve Telmih Olarak Kullandığı Hadislerin İncelenmesi* (2010. Danışman: Prof. Dr. Nebi Bozkurt), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 168 sayfa.

Bu tezde de ilk bölüm Mehmed Âkif'in hayatı, şahsiyeti, eserlerine ayrılmıştır. İkinci bölümde *Safahat*'ta anlam olarak kullanılan "kocakarı ile Hz. Ömer hikâyesi, talâkın çirkinliği, nazar, ırkçılığın reddi, birlik beraberlik, kader hakkında konuşmanın yasaklanması, vebâdan korunma ve kader, müslümanların derdiyle dertlenmek, Hz. Peygamber'in şiir sevgisi, zâlim sultana hakkı söylemek, borcunu zamanında ödemeye teşvik, cemaatten uzaklaşmamak gerektiği, İslâm'ın üstünlüğü gibi konular, hadisler ve örnek şiirlerle sıralanmıştır. Üçüncü bölümde ise *Safahat*'ta telmih yoluyla kullanılan hadislere yer verilmiştir. Bunlar arasında Allah'ın bilinmek istemesi, çalışma zarûreti, dilenciliğin reddi, mazlûmun duası, Hz. Peygamber'e saygı, bir kavme benzemek, tevekkül, dünyanın öküz ve balığın sırtında olması meselesi, hayatın ganimet oluşu, ilim tahsili, Asr sûresinin fazîleti, nefisle yapılan mücadelenin büyüklüğü ve zorluğu, münâfıklığın belirtileri hakkında rivâyet edilen hadisler bulunmaktadır. Tezde Mehmed Âkif'in *Safahat*'ta âyetler kadar hadislere de ağırlık verdiği ana fikri zengin örneklerle aktarılmakta-

dır.

25. Safiye Çelik, *Edebiyat Sosyolojisi Bağlamında Mehmed Âkif Ersoy* (2010. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yelda Sevim), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 215 sayfa.

Mehmed Âkif'in hayatı, eserleri hakkındaki bilgiden sonra onun fert, toplum ve kültür anlayışının ele alındığı tezde ana fikir Âkif'in içinde yaşadığı topluma bakış açısı, sosyal hayat içerisinde toplumu yönlendirme, ona yeni ufuklar açabilme çabasıdır. Aydın, câhil, yobaz, züppe, sarhoş, gariban, külhanbeyi gibi toplumun her kesiminden insanları ve saray, konak, cami, sokak, mahalle, meydan bayram, seyran, meyhâne, kıraathâne, evler, oteller gibi insanın yaşadığı her mekânı şiirlerine konu edinen Mehmed Âkif'in fikriyatı bu kavramlar çerçevesinde etraflıca ele alınmış, şiirlerindeki müşâhedeye dayanan, şeffaf; süs ve yapmacıklıktan, müphem duygular ve boş hayallerden uzak üslûbuyla dâima toplumun dertlerini konu edinmesi, toplum adına gülmeye ve ağlamaya çalışması, halkın maddî ve manevî yükselişini hayatının ve eserlerinin ana gayesi haline getirmesi, sanatının bütününde toplumu anlatması gibi meseleler tezde birtakım örneklerle dile getirilmiştir.

B. Yurt Dışında Yapılanlar

1. Mâcide Salâh Mahlûf, *eş-Şâiri't-Türkî Muhammed Âkif ve Âsâruhu* (yüksek lisans tezi, Kahire Üniversitesi Edebiyat Fakültesi, ktp. nr. 313-314, 140 sayfa).

Özet ve içindikiler kısmından anlaşıldığına göre tezde Mehmed Âkif'in hayatı ve başta *Safahât*'ı olmak üzere eserleri üzerinde durulmuş, onun Mısır'da bulunduğu yıllar ana hatlarıyla değerlendirilmiş, şiirlerinden bazı örnekler verilerek onun dinî ve sosyal hayata dâir fikirleri aktarılmış, düşüncelerinin toplum üzerindeki etkileri kısaca ele alınmıştır.

C. Diğer Tezler

Yapıldığını tespit ettiğimiz ancak, YÖK erişim izni vermediği için göremediğimiz veya müelliflerine ulaşamadığımız, enstitülerinden de cevap alamadığımızdan dolayı tanıtamadığımız tezler ise şunlardır:

a. Doktora Tezleri

1. Nazım Elmas, *Mehmet Âkif: Sanatı ve Sanat Anlayışı, Üslubu* (1997. Danışman: Prof. Dr. Celal Tarakçı), Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 342 sayfa.

b. Yüksek Lisans Tezleri

1. **İbrahim Kır, Mehmet Âkif Ersoy'un Görüşlerinin Sosyolojik Analizi** (1988. Danışman: Doç. Dr. Zeki Erdoğan), Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 258 sayfa.

2. **Recep Özcan, Mehmet Âkif'te Sosyal Problemlerimiz ve Çözüm Yolları** (1994. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mehmet Bayyığıt), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 120 sayfa.

Merhum Mehmed Âkif Bey, yakın tarihimizin din, felsefe, hukuk, edebiyat, ilim, siyaset, içtimâiyat vb. meselelerinden bahseden, ilk 182 sayısı (I-VII. ciltler) *Sırât-ı Müstakîm*, sonraki 459 sayısı (VIII-XXV. ciltler) *Sebilü'r-reşâd* adıyla 1908-1925 yılları arasında toplam 641 sayı yayımlanan derginin fikir babalarından ve başyazarlarından. Bu vesileyle söz konusu dergiyle ilgili yapılan akademik çalışmaların da teferruatlı bir şekilde ele alınması gerekmektedir. Ancak böyle bir çalışma bu makalenin hacmini aşacağından burada *Sırât-ı Müstakîm- Sebilü'r-reşâd* dergisiyle ilgili yapılmış tezlerin sadece künyelerine yer verilecektir.

III. *Sırât-ı Müstakîm- Sebilü'r-reşâd*'la İlgili Yapılan Tezler

A. Doktora Tezleri

1. **Muharrem Dayanç, *Sırât-ı Müstakim Dergisindeki Dil, Edebiyat ve Sosyal Kavramların Sistematik İncelenmesi*** (1997. Danışman: Prof. Dr. Necat Birinci), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 306 sayfa.

2. **Suat Mertoğlu, *Osmanlı'da II. Meşrutiyet Sonrası Modern Tefsir Anlayışı (Sırât-ı Müstakîm / Sebilü'r-reşâd Dergisi Örneği: 1908-1914)*** (2001. Danışman: Prof. Dr. Sadrettin Gümüş), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 548 sayfa.

3. **Mustafa Gündüz, *II. Meşrutiyet Dönemi Eğitim ve Modernleşme Aracı Olarak Süreli Yayınlar (İctihad, Sebilü'r-reşâd, Türk Yurdu)*** (2005. Danışman: Prof. Dr. İsmail Doğan), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 521 sayfa.

4. **Adnan Gül, *Sebilü'r-reşâd (Sırât-ı Müstakim) Dergisine Göre Batılılaşma Problemi*** (2006. Danışman: Doç. Dr. Adnan Sofuoğlu), Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, 268 sayfa.

5. **Birgül Koçak, *II. Meşrutiyet Dönemi Osmanlı-Türk Aydınında Batı Eleştirisi: Sırât-ı Müstakim Örneği*** (2010. Danışman: Prof. Dr. Mahmut Arslan), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 258 sayfa.

B. Yüksek Lisans Tezleri

1. **Yasemin Mumcu Ay, *Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-reşâd Dergilerinde***

Dış Türkler Meselesi Üzerine Bir Araştırma (1994. Danışman: Prof. Dr. Ö. Faruk Huyugüzel), Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 154 sayfa.

2. Süleyman Pak, *Sebilü'r-reşâd ve Sırât-ı Müstakim Dergilerinde Çıkan Eğitimle İlgili Yazıların Tesbit ve Tahlili* (1995. Danışman: Doç. Dr. Abdullah Özbek), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 170 sayfa.

3. Hülya Küçük, *II. Abdülhamid Dönemi Pan-İslamist Hareketler (Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-resâd Mecmualarına Göre)* (1996. Danışman: Prof. Dr. Yücel Özkaya), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 280 sayfa.

4. Fatma Bostan, *Political Perspectives of Sebilü'r-reşâd* (1996. Danışman: Prof. Dr. Binnaz Toprak), Boğaziçi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 68 sayfa.

5. Resul Bozyel, *Sırât-ı Müstakim Mecmuası'nda İşlenen Kelami Konular* (1996. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Adil Bebek), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 115 sayfa.

6. Muharrem Dayanç, *Sırât-ı Müstakim Dergisindeki Dil, Edebiyat ve Sosyal Kavramların Sistematik İncelenmesi* (1997. Danışman: Prof. Dr. Necat Birinci), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 306 sayfa.

7. Kerem Cemal, *Ispartalı Hakkı'nın Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-reşâd Dergilerinde Yayımlanan Makalelerinin Sistematik Tahlili* (1997. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Yaşar Şenler), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 148 sayfa.

8. Fahrettin Gün, *Sebilü'r-reşâd Dergisi'nde Din, Siyaset ve Laiklik (1948-1954)* (1998. Danışman: Dr. İsmail Kara), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 148 sayfa.

Nuh Baraklı, *Sırât-ı Müstakim ve Sebilü'r-reşâd Dergilerinde Hadis ve Hadis Yorumları* (1998. Danışman: Prof. Dr. Ahmet Demirci), Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 121 sayfa.

9. Hüseyin Bulut, *Sırat-ı Mustakim ve Sebilü'r-reşâd Dergisinde Milliyetçilik Meselesi (1910-1914)* (2000. Danışman: Dr. İsmail Kara), Marmara Üniversitesi Ortadoğu Araştırmaları Enstitüsü, 136 sayfa.

10. Emir Ali Şahin, *Sırât-ı Müstakim Dergisindeki Dil ve Edebiyat Yazıları* (2001. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Hasan Aktaş), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 578 sayfa.

11. Dilşan İnce Erdoğan, *II. Meşrutiyet Döneminde Sebilü'r-reşâd'a Göre Kadın ve Aile* (2001. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Kemal Arı), Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 168 sayfa.

12. Faruk Ateş, *Sırât-ı Müstakim Mecmuasında Yayımlanan Siyasi Yazılar*

(*Bazı Mühim Siyasi Konuların Ele Alınışı*) (2001. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Osman Köksal), Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 141 sayfa.

13. Yusuf Küçük, *II. Meşrutiyet Dönemi İslâmcılarında ‘Terakki’ Fikri: Sırât-ı Müstakim Örneği* (2002. Danışman: Prof. Dr. Korkut Tuna), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 145 sayfa.

14. Halim Yıldız, *Sebilü’r-reşâd’da Din Eğitimi* (2002. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Abbas Çelik), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 155 sayfa.

15. Yasemin Arslan, *Sebilü’r-reşâd Dergisindeki Dil ve Edebiyat Yazılarının İncelenmesi (1912-1925)* (2004. Danışman: Doç. Dr. Recep Duymaz), Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 651 sayfa.

16. İsmail Dede, *Sebilü’r-reşâd Dergisinde Medrese Öğrencilerinin Medresesi Değerlendirmeleri* (2006. Danışman: Doç. Dr. Hamit Er), Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 113 sayfa.

17. Gülnur Anbar, *Sırât-ı Müstakim ve Sebilü’r-reşâd Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları* (2007. Danışman: Doç. Dr. Fazlı Arabacı), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 160 sayfa.

18. Abdullah Duman, *Sebilü’r-reşâd Dergisi Bağlamında Osmanlı’nın Son Dönemindeki Kelami Tartışmalar* (2007. Danışman: Prof. Dr. M. Saim Yeprem), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 157 sayfa.

19. Hilal Çay Yetim, *Sebilü’r-reşâd’daki Makaleleri Işığında Ahmed Hamdi Akseki’nin Kelami Görüşleri* (2007. Danışman: Prof. Dr. Metin Yurdağür), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 146 sayfa.

20. Hilal Esen, *Sebilü’r-reşâd’da Öteki Dinlerle İlgili Yazıların Değerlendirilmesi* (2008. Danışman: Doç. Dr. Fuat Aydın), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 140 sayfa.

21. Ashı Kahraman, *1912–1925 Yılları Arasında Sebilü’r-reşâd Dergisi’nde Yayımlanan Hıristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri* (2009. Danışman: Yrd. Doç. Dr. Münir Yıldırım), Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 146 sayfa.

22. Kerim Bayram, *II. Meşrutiyet Dönemi Yayın Organlarından Sırât-ı Müstakim’de Kadın ve Aile* (2010. Danışman: Doç. Dr. Eyüp Baş), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 192 sayfa.